

EX

***Gentianella baltica* (Murb.) Börner**
Goryczuszka bałtycka (goryczka bałtycka)

Synonim: *Gentiana baltica* Murb.

Rodzina: *Gentianaceae* – goryczkowate

Status

W Polsce gatunek prawdopodobnie wymarły. W krajach ościennych: silnie zagrożony w Niemczech, krytycznie zagrożony w Czechach, wyginął w Obwodzie Kalinińskim.

Uwagi taksonomiczne

Gatunek w starszych florach podawany jako *Gentiana baltica* Murb. Jest blisko spokrewniony z *Gentianella campestris* (L.) Börner i często traktowany jako podgatunek *G. campestris* L. subsp. *baltica* (Murb.) Tutin

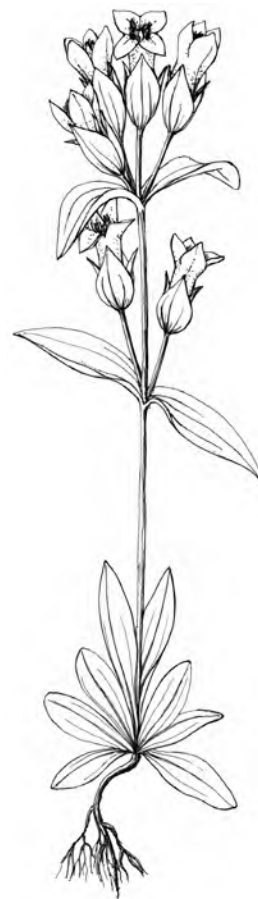
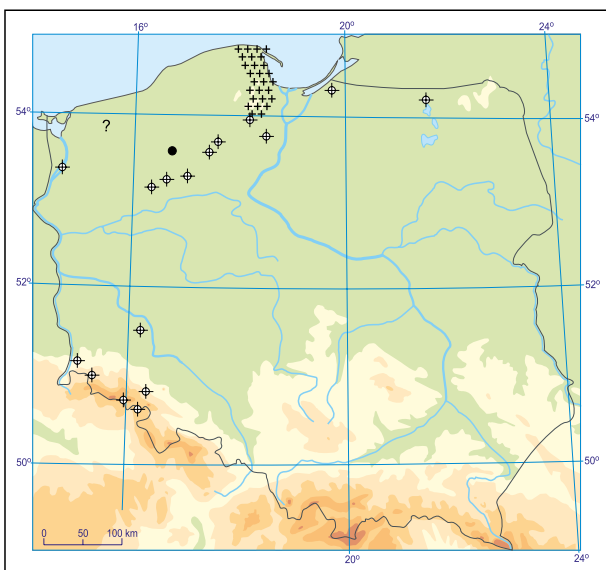
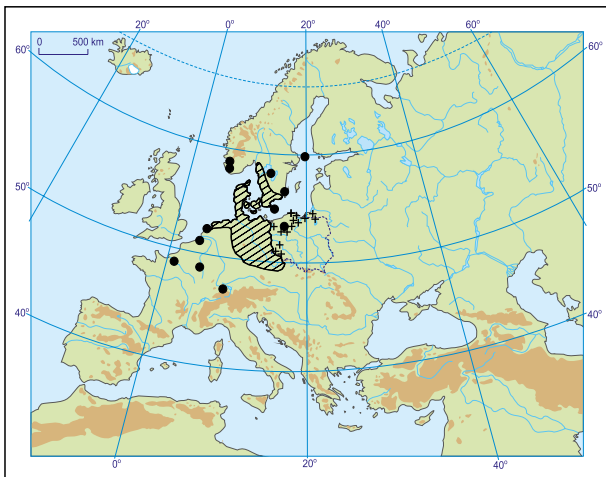
(Pritchard, Tutin 1972). Odgraniczenie obu taksonów jest dyskusyjne i wymaga badań.

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek europejski z głównym ośrodkiem występowania w północnej części Europy Środkowej. Nieliczne oderwane stanowiska ciągną się od południowej Skandynawii po Nizinę Zachodnioeuropejską, w Polsce tworzą wschodnią granicę zasięgu (Meusel i in.1965; Hulthen, Fries 1986; Stace 2010).

Występowanie w Polsce

Na podstawie starszej literatury (Abromeit i in. 1898–1940; Müller 1911; Herweg 1914) i zbiorów zielnikowych pochodzących głównie z XIX w. (około 35 arkuszy w TRN i WRSL, pojedyncze w KRA, KRAM, POZ, SLTC) można stwierdzić, że *Gentianella baltica* była gatunkiem dość rzadkim, mającym kilkadziesiąt stanowisk. Rosła głównie we wschodniej części Pobrzeży Południobałtyckich (Wybrzeże Słowińskie i Pobrzeże Kaszubskie) i północno-wschodniej części Pojezierzy Południobałtyckich (Pojezierze Kaszubskie i Bory Tucholskie), pojedyncze stanowiska leżały w zachodniej i południowej ich części; na Pojezierzu Mazurskim koło Węgielsztyna, na Wzgórzach Dalkowskich na południe od Głogowa. Istniały także stanowiska w Sudetach Zachodnich i Środkowych znalezione przez R. Benschę w latach 1835–60 (Mesjasz-Przybyłowicz 1988). Ostat-

nie stanowisko, na którym obserwowano roślinę, znajdowało się w Sitnie koło Szczecinka (Rutkowski 1982 i mat. npbl. z lat 1973–2012). Stanowisko na Równinie Gryfickiej w Sownie koło Płotów (Zajac, Zajac 2001) jest wątpliwe, gdyż brak danych w materiałach źródłowych.

Siedliska i fitocenozy

Goryczuszka bałtycka rośnie na glebach zmiennowilgotnych, torfiastych i murszowych, kwaśnych. Występuje na suchych łąkach, jałowych pastwiskach, zwykle na pagórkach, miedzach i w wąwozach. Koło Sitna obserwowano ją od wilgotnych brzegów jeziora Rybno przez strome, suche zbocza porośnięte wrzosem i mietlicą pospolitą po wierzchovinę z pastwiskami dla owiec.

Morfologia i biologia

Gentianella baltica to drobna roślina roczna wysokości (5)10–20 cm. Łodyga tylko u góry rozgałęziona, w czasie kwitnienia u jej nasady zachowane zielone jajowato-lancetowate liście i liścienie. Korona fioletowa, niebieskobiela lub biaława. Kwitnie od sierpnia do października.

Charakterystyka populacji

Populacje obserwowane dawniej były zwykle stosunkowo nieliczne, składające się z kilku lub kilkunastu osobników (Abromeit i in. 1898–1940). W Sitnie w 1973 r. znaleziono ponad 20 roślin, w następnych latach liczba ta wahała się, natomiast w 1988 r., po zaoraniu części pastwisk na wierzchovinie, odnaleziono tylko kilka osobników. W 1995 r. rósł na tym stanowisku tylko 1 okaz goryczuszki bałtyckiej, a w latach 2011 i 2012 po-

populacja już nie istniała (Rutkowski 1982 i mat. npbl. z lat 1973–2012). Mimo to na załączonej mapie stanowisko oznaczono jako istniejące, gdyż jest prawdopodobne ponowne pojawienie się tam gatunku.

Przyczyny wyginięcia

Gentianella baltica podlega w Polsce ochronie prawnej od 1949 r., nie zapobiegło to jednak prawdopodobnemu wyginięciu gatunku. Wskutek specyficznych wymagań i stosunkowo wąskiej skali ekologicznej grozi mu poważne niebezpieczeństwo zaniku w całym zasięgu geograficznym. Przyczyną utraty siedlisk jest zarastanie muraw bliźniczkowych i wrzosowisk przez zarośla i lasy w drodze naturalnej sukcesji bądź na skutek zalesiania, zaorywania czy intensyfikacji użytkowania związanego z wapnowaniem i nawożeniem. Jeżeli w Sitnie uda się jeszcze odnaleźć okazy *G. baltica*, należy zabezpieczyć nasiona w banku genów. Można będzie także dokonać reintrodukcji lub introdukcji gatunku na zachowane siedliska.

Lucjan Rutkowski

Summary

Gentianella baltica is now considered as an extinct species in Poland. It occurred mainly in W Poland, at several dozen locations, noted in the 19th century and at the beginning of the 20th century. The plant persisted longest at the locality of Sitno near Szczecinek, but recently it has become extinct. *G. baltica* grew in extensively grazed pastures and in waste land. The cause of its extinction was habitat loss. If the plant is rediscovered, its seeds should be kept in a seed bank. It will be then possible to reintroduce or introduce *G. baltica* in still existing habitat.

Gentianella bohemica Skalický Goryczuszka czeska (goryczka czeska)

Synonim: *Gentianella praecox* (A. et J. Kerner) E. Mayer
subsp. *bohemica* (Skalický) Holub

Rodzina: *Gentianaceae* – goryczkowate

Status

W Polsce gatunek zagrożony. W krajach ościennych: krytycznie zagrożony w Niemczech i Czechach. Umieszczony na europejskiej czerwonej liście roślin naczyniowych i światowej czerwonej liście gatunków zagrożonych IUCN.

Uwagi taksonomiczne

Gatunek młody ewolucyjnie. Ze względu na dużą zmienność fenotypową oraz występujące w obrębie całej grupy taksonomicznej zjawiska ewolucji retikularnej i introgresji jest to takson krytyczny i trudny do identy-

fikacji. Morfologicznie i geograficznie jest bliski, a nawet pośredni w stosunku do kilku gatunków: *Gentianella germanica*, *G. austriaca* i *G. lutescens* (Kirschner, Kirschnerová 2000).

Rozmieszczenie geograficzne

Takson endemiczny dla Europy, uważany za endemit Masywu Czeskiego i subendemit Czech (Kirschner, Kirschnerová 2000). Rozmieszczenie nie jest jeszcze dokładnie poznane. Większość stanowisk znajduje się na terenie Czech, skąd sięga do Górnej Austrii oraz bawarskiej części Szumawy w Niemczech (Skalický 1969; Engleder 2006; Brabec 2008) i północno-zachodniej Polski. Stanowiska w Polsce leżą na północno-wschodniej granicy ogólnego zasięgu gatunku.

Występowanie w Polsce

Prawdopodobny obszar występowania goryczuszki czeskiej w Polsce to Sudety Środkowe i przynajmniej część Sudetów Zachodnich. Po 1990 r. potwierdzono aktual-